

INVESTITSION LOYIHALARNI BOSHQARISH

Soibov Aziz

Annotatsiya: Jahon iqtisodiyotida investitsiyalarga talab va taklif tendiyasi haqida va Ozbekistonda yangi investitsiyalarni kiritish va shart sharoitlar yaratish haqida. Jahon amaliyotida xorijiy investitsiyalarni jalb etish haqida

Kalit soʻzlar: Investitsiya, iqtisodiyot, jahon amaliyoti, sanoat, bank

Jahon iqtisodiyotida investitsiyalarga talab va taklif ortasida nomutanosiblik tendensiyasi hukm surmoqda. Bugungi kunda investitsiyalar oqimi taraqqiy etgan mamalakatlardan rivijlanayotgan mamalakatlar iqtisodiyotiga faol yoʻnaltirayotganligining guvohi boʻlmoqdamiz. Natijada rivijlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga toʻgʻridan-toʻgʻri investitsiyalar ulushi keskin oshib bormoqda. Oʻz navbatida investitsiyalar samaradorligini oshirish bilan bogʻliq koʻplab muammolar mavjudligi investitsiya loyihalarini boshqarishni takomillashtirish zaruratini beruvchi asosiy omillardan biri boʻlib qolmoqda. Ayni paytda, jahon amaliyotida xorijiy investitsiyalarni jalb etish va ularni iqtisodiyotning istiqbolli va yuqori texnologiyalarga asoslangan tarmoqlariga joylashtirish mexanizmlarini maqbullashtirish, investitsiya loyihalarini umummilliy va mintaqaviy darajada venchurli moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirish, investitsiya muhiti jozibadorligini oshirish va investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarish vositalarining oʻzaro muvofiqligini taʼminlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Investitsiya loyihalarini samarali boshqaruvi boʻyicha Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Biz iqtisodiyotimizga sarmoya kiritishga intiladigan investorlar uchun hududlar va tarmoqlar boʻyicha investitsiya loyihalarini puxta shakllantira olsak, bu masalada ijobiy natijaga erishish mumkin, - deya taʼkidlab 7 oʻtdilar. Darhaqiqat, Prezident toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi loyihalarni soʻzsiz amalga oshirish, chet ellik investorlarga har tomonlama yordam berish hukumatning eng muhim vazifasi boʻlishi kerakligini taʼkidladi. Investitsiyalarning asosiy qismini oʻzlashtirishni yilning oxirgi oylariga surish amaliyotiga chek qoʻyib, barcha tarmoqlar va hududlarda buni birinchi yarim yillikda kamida 35 foizga, toʻqqiz oylikda 70 foizga yetkazish zarurligi qayd etildi. 2019 yilgi Investitsiya dasturiga 16,6 milliard dollarlik 3 mingdan ziyod loyiha kiritilgan. Bu 2018 yilga nisbatan 16 foiz koʻpdir. Jumladan, joriy yilgi Investitsiya dasturi doirasida umumiy qiymati 3,2 milliard dollar boʻlgan 140 ta ishlab chiqarish quvvatini foydalanishga topshirish rejalashtirilgan. Xususan, mamlakatimiz mintaqalarida investitsiya faoliyatini tashkil qilish xususiyatlari, investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda mintaqaviy venchurli fondlar faoliyatini tashkil etish, investitsiya loyihalarini kreditlashda sindikatlangan kreditlarni ajratish

mexanizmlarini takomillashtirish, investitsiya faoliyatini tashkil etishda ichki resurslar, jumladan, aholi jamg'armalaridan foydalanish samaradorligini oshirish kabi masalalarga muhim ahamiyat qaratish lozim. Tijorat banklari tomonidan yirik investitsiya loyihalarini sindikatli kreditlash usulini takomillashtirish banklarning uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashni talab etadi. Buning uchun Markaziy bankning tijorat banklari uzoq muddatli depozitlariga nisbatan belgilangan majburiy zaxira stavkalarini pasaytirish hamda davlatga tegishli pul mablag'larini iqtisodiyotning tayanch tarmoqlarida sindikatli kreditlashni amalga oshirayotgan tijorat banklariga uzoq muddatli depozit sifatida joylashtirish hamda yuqori samarali loyihalarga berilgan kreditlarni sekyuritizatsiyalash orqali mablag'larni jalb etish banklarning investitsion loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini oshiradi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosati mustaqillikning dastlabki yillaridanoq yoqilg'i energetika va don mustaqilligini ta'minlash, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, eksport salohiyatini oshirish va import o'rnini bosuvchi mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish uchun ustuvor sohalarni qo'llab-quvvatlash, chet el investitsiyalarini jalb qilish uchun ochiq eshiklar siyosatini olib borish kabilarga qaratildi. Investitsiya siyosatni olib borishda quyidagi tamoyillarga asoslanildi: –belgilangan davlat ustuvorliklari asosida eng muhim tarmoqlar va faoliyat sohaslarini tanlab qo'llab-quvvatlash; ijtimoiy ahamiyatli tarmoqlarni (sog'liqni saqlash ta'lim, madaniyat va h.k.) aholi turmush darajasini yaxshilash, umrini uzaytirish, ijtimoiy jihatdan keskin tabaqalanishning oldini olish, iste'mol talabining faollashuvini ta'minlash maqsadida etarli darajada qo'llab-quvvatlash; chet el investitsiyalarini o'zaro manfaatdorlik asosida ustuvor sohalarga jalb qilish; potentsial investitsiya resurslarini savdo sohasi va pul bozorida sanoat sohasiga qayta taqsimlash; ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik ishlarini qo'llab-quvvatlash, xorijdan yangi texnikalar uchun litsenziyalar sotib olish, katta laboratoriyalarni saqlab turishga quvvati etadigan yirik korporatsiyalar tuzish orqali ishlab chiqarish kapitalini jamlash hisobiga intellektual kapital va ilmiy-texnik potentsialni oshirish; qishloq xo'jaligi mahsulotlari va mineral xom ashyo resurslarini chuqur qayta ishlash va ularni tashqi bozorda raqobatbardosh bo'ladigan darajaga olib chiqishga yo'naltirilgan investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlash; aholining oziq-ovqat va iste'mol tovarlariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallangan ishlab chiqarish quvvatlarini jadal rivojlantirishni investitsiyalar bilan ta'minlash; investitsiya jarayonlari ishtirokchilarining o'zaro aloqalarini tartibga solib turuvchi qonunchilik bazasini takomillashtirish. Shu maqsadda davlat tomonidan mazkur yo'nalishlarda amalga oshiriladigan investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratish zaruriyati ortadi. "Loyiha" so'zi bugungi kunga kelib iqtisodiy nazariya va amaliyotda keng tarqalib ulgurdi. Uning mazmunini talqin qilishda ham turlicha qarashlar mavjudligi mazkur atamaning tub mohiyatini o'rganish va ochib

berishga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Har qanday loyihani amalga oshirish investitsiyalar bilan bevosita bog'liqdir. Shunga ko'ra, hayotda loyihalarning turli-tumanligidan kelib chiqib, unga yo'naltiriladigan investitsiyalarning ham yo'nalishlari, sohalari, manbalari, muddatlari, ishtirokchilari, investorlari, ahamiyati turlicha bo'ladi. Biroq, turli loyihalarga yo'naltirilgan investitsiyalarda shunday umumiylik saqlanib qoladiki, buni anglash maqqsadga muvofiqdir. Loyiha atamasi bilan quyidagi tushunchalar o'zaro bog'langan:

- loyiha davri (bosqichi);
- loyiha tahlili;
- loyiha menejmenti;
- loyihani moliyalashtirish.

Bir qator iqtisodiyot tarmoqlarida, jumladan, aviatsionno-kosmik, transport, mashinasozlik, mudofa sanoati, og'ir sanoat kabi tarmoqlarda bugungi kunda yaratilayotgan ayrim ob'ektlar shu qadar murakkab tuzilmaga egaki, ular ustida kompleks ishlarni amalga oshirish loyiha tarkibida emas, aksincha, Dastur tarkibida, asosida, doirasida olib borilmoqda va bunday Dasturlar uzoqroq muddatga, kengroq ko'lamga ega bo'lib, asosiy maqsadga xizmat qiluvchi bir necha loyihani o'z ichiga olishi mumkin. Bu loyihalar dasturning xizmat muddati va ko'lami bo'yicha bir Fikr (muammo, vazifa) Amalga oshirish vositasi (qaror) Amalga oshirish maqsadi (natijalar, yechimlar) 13 nechtni tashkil etib, maqsadi, turi bo'yicha o'zaro farq qilishi mumkin. Bunday vaziyatda "loyiha" atamasi nisbatan qisqa muddatli maqsadlar bilan bog'liqlikka ega bo'ladi.

"Investitsiya loyihasi" tushunchasi 2 xil ma'noda talqin etiladi: - muayyan maqsadlarga erishish (muayyan natijalarni olish)ni ta'minlovchi qandaydir harakatlar kompleksini amalga oshirishni nazarda tutuvchi ish, faoliyat, chora-tadbir sifatida; - qandaydir harakat, faoliyatlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tashkiliy-huquqiy, texnik, hisob-moliyaviy hujjatlar tizimi sifatida. Birinchi holatdagi mazmunga "xo'jalik tadbiri", ish "ishlar yig'indisi", "loyiha" terminlari yaqin hisoblanadi. Loyihaning amalga oshirilishi ma'lum ichki dinamik va tashqi muhit qurshovida yuz berib, unga ma'lum ta'sirini o'tkazadi. Shu bilan birga, qurilish loyihalarida bino etilayotgan qurilma konstruktsiyalariga tushadigan barcha turdagi statistik va dinamik yuklarni aniqlay olish va hisoblay olish zarurligi kabi, kengroq ko'lamdagi loyihada ham, loyihaga va uning muhitiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan barcha jismoniy, iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy tashkiliy va h.k. omillarni aniqlash va hisobga olish muhim, ma'lum sharoitlarda bunday omillarning har biri loyiha uchun xavfli bo'lib chiqib, uning buzilishiga olib kelishi mumkin. Loyiha atrof-muhit o'rtasidagi munosabatni ma'lum bir mahsulot ishlab chiqaradigan korxonaga uchun mahsulotni rivjlantirish loyihasi misolida ko'rib chiqish mumkin. Oddiy, uzoq muddat

faoliyat tashkilot o'zgarishlar va yangilanish sharoitida talabning yuzaga chiqishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Bu esa, natijada loyihaning paydo bo'lishiga olib keladi. Qachonki loyiha xaqiqatdan boshlangan bo'lsa, u mustaqil rivojlana boshlaydi. Loyihani amalga oshirish jarayonida uning ishtirokchilari o'z vazifalarini bajarishga e'tibor qaratadilar. Loyihani amalga oshirish davomida korxonaning ishlab chiqarish, sotish, boshqaruvdagi oddiy hayoti davom etaveradi. Xuddi shu holat loyihaning muhitiga ham tegishli. Bu yerda ham o'zgarishlar yuz berib, ular korxonaga orqali loyihaga ta'sir etadi. Loyihani mavjud shart-sharoit va ular rivojidan ajratib bo'lmaydi.

Loyihalarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: • O'lchamchilik – loyiha bo'yicha faoliyat va kutilayotgan natijalarni miqdoriy ifodalash imkoniyatlarini mavjudligi.

1. Vaqt bo'yicha cheklanganligi
2. loyihani ishlab chiqish hamda amalga oshirish muddatlarining cheklanganligi.
3. Aloxida faoliyat turlari bilan bog'liq hodisalarning aniq belgilangan ketma-ketligi.
4. Maqsadga yo'naltirilganligi.

Investitsiya loyihalari, odatda, korxonaga ko'lamida amalga oshiriladi. Shunga muvofiq, korxonaga ko'lamida loyihalarni amalga oshirishda investitsiyalarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin: I. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun qilinadigan investitsiyalar. Bunday investitsiyalardan asosiy maqsad uskunalarni almashtirish, xodimlarning malakasini oshirish, ishlab chiqarish quvvatlarini samarali hududlarga ko'chirish asosida firmalarning xarajatlarini kamaytirish uchun sharoit yaratishdan iborat. II. Ishlab chiqarishni kengaytirish uchun qilinadigan investitsiyalar. Bunday investitsiyalardan maqsad mavjud quvvatlar hisobiga oldindan shakllangan bozorlar uchun tovarlar ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirishdan iborat. III. Yangi ishlab chiqarishlarni vujudga keltirish uchun qilinadigan investitsiyalar. Bunday investitsiyalar ilgari ishlab chiqarilmagan tovarlar va ko'rsatilmagan xizmatlar turlarini vujudga keltirish, yoki ilgari ishlab chiqarilgan tovarlar bilan yangi bozorlarga chiqish imkonini beradi. Davlat boshqaruv idoralari talablarini bajarish uchun qilinadigan investitsiyalar. Masalan, ekologiya va mahsulot standartlari talablarini bajarish uchun sarflanadigan investitsiyalar. Investitsiyalarni bunday tasniflashda tavakkalchilik darajasi har xil bo'lishi asos qilib olingan korxonaga atrofini) hisobga olish kerak.

Investitsiya loyihasi bo'yicha texnik-iqtisodiy asoslash loyihasi bo'yicha barcha ma'lumotlarni o'z ichiga olgan bo'lishi kerak. Investorlar shu ma'lumotlar tahliliga asoslangan holda loyihaga mablag'larni investitsiya qilish yoki qilmaslik to'g'risida qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Loyiha bo'yicha texnik-iqtisodiy asoslash ishlari yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tijorat, texnik, tadbirkorlik va boshqa xavf-xatarlarni o'rganib chiqish nuqtai-nazaridan tuzilgan bo'lishi va kelajakda bunday xavf-xatarlar korxonaning samaradorligiga ta'sir qilmasligi yoki juda ham kam

miqdorda ta'sir qilishini hisobga olgan holda tayyorlanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xujamqulov D.YU, Ismailov D. AInvestitsiya loyihalarini boshqarish. O`quv Qo`llanma. T,: 2019.-302b
2. B.S. Mamatov, D. Yu. Xujamqulov, O.SH. Nurbekov. Darslik
3. www. Ziyonet